

організованою злочинністю – проблемою, яка визнається міжнародним спітвовариством однією із самих актуальних проблем сучасності.

Висновки. Боротьба з організованою злочинністю має носити системний і, наскільки це можливо, запобіжний характер, спираючись на високі технології. Успіх такої боротьби значною мірою залежить від політичної волі керівництва держави та чітко визначеності загальнодержавної стратегії, положення якої мають реалізовуватися системно і наступально,

що виключало б можливість маневрування та адаптації до нових умов із боку організованих злочинних структур.

Визначені особливості боротьби з організованою злочинністю та запропоновані заходи щодо її удосконалення можуть бути корисними органам державної влади в розробці відповідних концепцій та правоохоронним органам і міжнародним спеціалізованим структурам, що займаються цією проблематикою, під час вироблення стратегії і тактики протидії цьому негативному явищу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лунеев В.В. Курс мировой и российской криминологии. М.: Издательство Юрайт, 2011. В 2-х т. Т. 1. 1003 с. Т. 2. С. 661.
2. Ванюшкин С. В. Организованная преступность в реформируемой России и направления борьбы с ней: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 ; Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры РФ. М., 1999. С.144.
3. Тони Блер. В Бирмингеме мы готовы решать глобальные проблемы XXI века. Известия. 15 мая 1998 года.
4. Воронин Ю.А. Транснациональная организованная преступность. Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1997. С. 15.
5. Вандышев В.В. Организованная преступность – угроза культуре и державности России // Организованная преступность и уголовная юстиция. Сборник. СПб.: Бизнес-Пресса, 1998. С. 153.
6. Федосова О.В., Михайлова Ю.О. Шляхи вдосконалення державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 190.
7. Комірчий П.О. Протидія органами СБ України організований злочинності та корупції: правові та організаційні засади: моногр. К.: Наук.-вид. центр НА СБ України, 2016. 365 с.

УДК 343.618

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЧАСТИНОЮ 2 СТАТТІ 143 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

OBJECTIVE SIDE OF THE CRIME, STIPULATED IN PART 2 OF ART. 143 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Лісіціна Ю.О.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто й проаналізовано проблемні питання об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 Кримінального кодексу України. На підставі проведеного дослідження були розроблені відповідні висновки, що можуть мати теоретичне та практичне значення в подальшому вивчені даної проблематики.

Ключові слова: трансплантація, вилучення органів або тканин, примушування, обман.

В статье рассмотрены и проанализированы проблемные вопросы объективной стороны состава преступления, предусмотренного ч. 2 ст. 143 Уголовного кодекса Украины. На основании проведенного исследования были разработаны соответствующие выводы, которые могут иметь теоретическое и практическое значение для дальнейшего изучения данной проблематики.

Ключевые слова: трансплантация, изъятие органов или тканей, принуждение, обман.

The article deals with and analyzes the problematic issues of the objective side of the crime, stipulated in Part 2 of Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine. Based on the study, appropriate conclusions were drawn that may have a theoretical and practical significance in the further study of this problem.

Key words: transplantation, removal of organs or tissues, coercion, deception.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем сучасної сфери охорони здоров'я є незаконна трансплантація органів або тканин людини. Суспільна небезпека полягає в тому, що вона посягає на особливо важливі об'єкти, що охороняються законом, а саме життя і здоров'я людини. Об'єктивна сторона складу злочину є важливим показником ступеня суспільної небезпеки злочинного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Актуальність даної статті зумовлена передусім тим, що з'ясування суті об'єктивної сторони складу досліджуваного злочину має першочергове значення для практики та теорії кримінального права.

Стан опрацювання. Суттєвий внесок у дослідження питань кримінальної відповідальності за незаконне вилучення органів або тканин людини зробили Л.П. Брич, С.В. Гринчак, В.К. Грищук, О.О. Мисливка, Г.В. Чеботарьова. Проте, незважаючи на наявні дослідження, дана проблематика залишається актуальною та потребує подальшого розвитку.

Метою статті є дослідження об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Виклад основного матеріалу. Ч. 2 ст. 143 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вилучення в людини шляхом примушування або обману її органів або тканин із метою їх трансплантації.

У законі суспільно небезпечне діяння, передбачене ч. 2 ст. 143 КК України, позначено терміном «вилучення» у людини її органів або тканин. Слово «вилучити» у мовному розумінні означає «виключити, усунути, видалити що-небудь звідкись, зі складу чогось» [1, с. 100]. Вилучення в людини органів чи тканин розуміється як процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення її належного її органа чи тканини [2, с. 357].

Суспільно небезпечне діяння – «вилучення» – може відбуватися лише у формі дії, що випливає зі змісту поняття «вилучення» та способів, яким воно може вчинятися.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину є спосіб його вчинення. Спосіб свідчить про те, як особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, які прийоми, методи та засоби вона застосовує для цього [3, с. 36].

У науці кримінального права простежуємо різні підходи до визначення поняття «примушування». Так, П.П. Андрушко пише, що примушування – це застосування до людини фізичного (завдання удару, побоїв, легких тілесних ушкоджень, позбавлення волі тощо) чи психічного (погрози розголосити відомості, що ганьблить людину, знищити чи пошкодити майно, заподіяти шкоду її правоохоронним інтересам) насильства. Метою примушування є домогання від людини, проти її волі, згоди на вилучення в неї будь-якого органа чи тканини [4, с. 296]. Таку думку поділяють О.О. Дудоров, М.І. Мельник і М.І. Хавронюк, Н.Є. Крилова [5, с. 125; 6, с. 240; 7, с. 326].

Н.М. Ярмиш зазначає, що примушування наявне тільки тоді, коли людина виконує те, до чого її примушують, сама, тобто виявляє свою волю. Вона не може бути нездоланим. За допомогою лише фізичного насильства, не підкріпленим конкретною вимогою, людину неможливо примусити що-небудь зробити [8, с. 24]. Фізичне насильство, як наголошує Н.М. Ярмиш, саме собою через відсутність інформативності не може розглядатися як примушування [9, с. 317]. Л.П. Брич зазначає, що шляхом застосування фізичного насильства вчинити примушування донора до вилучення його органів чи тканин об'єктивно неможливо. Так само, як і застосуванням погроз, яка не залишає потерпілому вибору варіантів поведінки. Насильницьке ж вилучення в людині її органів або тканин не є примушуванням, бо в людині в такій ситуації немає можливості вибору. Тому не варто плутати примушування шляхом фізичного насильства і фізичне насильство як окремий спосіб учинення злочину [10, с. 642].

Поділяючи позицію Н.М. Ярмиш, З.А. Тростюк викримлює такі істотні ознаки примушування: 1) полягає у застосуванні впливу на свідомість особи; 2) може здійснюватися або шляхом лише залякування (погроз), або в поєднанні з фізичним насильством; 3) особа, яку примушують, залишається здатною вчинити вчинки, яких від неї вимагають, проявляє волю; 4) має місце лише в тому разі, коли особа сама виконує те, що від неї вимагають; 5) наявне лише в тому разі, коли жертву ставлять перед вибором, коли «третього не дано». Отже, примушування – це застосування впливу на свідомість особи, яка здатна проявляти волю, шляхом погроз та (або) у поєднанні з фізичним насильством, якщо в особи немає іншого варіанту поведінки, і вона сама виконує ті дії, які від неї вимагають [11, с. 295].

На думку О.О. Мисливої, примушування передбачає будь-які дії винного, тиск на потерпілого, спрямовані на спонукання особи стати донором за умови, що винний знає про її небажання дати згоду на взяття органів. Примушування супроводжується погрозою настання небажаних наслідків для потерпілого за відмову стати донором. Отже, примушування може мати вияв у психічному чи фізичному насильстві, а заподіяна здоров'ю шкода, за винятком тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України), охоплюється складом злочину [12, с. 476–479].

Термін «примушування» у межах диспозиції ч. 2 ст. 143 КК України, як наголошує Г.В. Чеботарьова, означає здійснення шляхом застосування психічного чи фізичного насильства або погроз його застосуванням впливу на особу з метою примусити її дати згоду на вилучення своїх органів або тканин. Фізичне примушування донора до експлантації треба розуміти як застосування до особи фізичного насильства з метою вилучення органів чи тканин, незалежно від наявності згоди донора. Діяння, пов'язані з фізичним примушуванням, можуть бути двох видів. По-перше, діяння, що позбавляють особу можливості діяти, а отже, протидіяти вилученню органів чи тканин (вна-

слідок зв'язування, заподіяння тілесних ушкоджень, що привели до втрати свідомості, введення лікарських препаратів, що паралізують волю і свідомість тощо). По-друге, діяння, спрямовані на те, щоб подолати психічний опір особи і примусити її дати згоду на експлантацію [13, с. 119–120].

Оригінальною є позиція С.В. Грінчака, який вважає, що примушування як спосіб вилучення органів або тканин здатне: а) цілком пригнічувати (паралізувати) волю особи – шляхом застосування до потерпілого непереборного фізичного примусу, який позбавляє його можливості обирати варіант поведінки на власний розсуд; б) обмежувати волю особи, тиснути (впливати) на свободу її вибору – шляхом застосування переборного фізичного або психічного примусу до потерпілого. Отже, лише в другому разі примушування може спонукати потерпілого дати згоду на вилучення в нього органів або тканин для трансплантації [14, с. 205].

Зважаючи на те, що більшість науковців обґрунтовано розкривають зміст примушування через застосування фізичного чи психічного насильства, варто визнати слухною позицію С.В. Грінчака стосовно заміни в диспозиції ч. 2 ст. 143 КК України поняття «примушування» на поняття «насильство». З одного боку, це полегшить правозастосування кримінально-правової норми правоохоронними органами та загальними судами, а з другого – забезпечить однаковий підхід до формулювання диспозицій за тотожних ознак. Зокрема, саме так законодавець сформулював диспозицію ч. 1 ст. 144 КК України «Насильницьке донорство», в якій спосіб визначено як «насильницьке або шляхом обману вилучення крові <...>» [14, с. 207].

Л.П. Брич вважає необґрутованим тлумаченням поняття «примушування» як такого, що охоплює насильство – спосіб, яким вчиняється умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України). Вилучення в людині її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене шляхом насильства, за наявності всіх необхідних ознак кваліфікується як умисне тяжке тілесне ушкодження за відповідною частиною ст. 121 КК України [10, с. 643].

Здається, що така позиція не зовсім виправдана, адже ст. 143 КК України є спеціальною щодо ст. 121 КК України, оскільки стосується вузької сфери – охорони встановленого законом порядку трансплантації. А тому діяння, що порушують встановлений законом порядок трансплантації (зокрема й незаконне вилучення органів або тканин), підлягають кваліфікації саме за такою спеціальною нормою. Вважаємо, що склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 143 КК України, є привileйованим складом щодо заподіяння тяжкого тілесного ушкодження з огляду на те, що: 1) вилучення органів здійснюється спеціальним суб'єктом – лікарем-трансплантом, який має необхідні знання, кваліфікацію, навики в цій сфері, а тому таке вилучення органів або тканин, очевидно, є менш суспільно небезпечним, ніж у разі втрати органа під час заподіяння тяжкого тілесного ушкодження. Неправильне вилучення чи неважките заходів щодо належного консервування вилученого органа чи тканини зробить їхню пересадку неможливою. Окрім того, такий суб'єкт забезпечує скоронність життя донора; 2) метою трансплантації є пересадка органа чи тканини людини для забезпечення життя та здоров'я реципієнта. Вочевидь, спеціальний суб'єкт та мета значно зменшують рівень суспільної небезпеки, а тому виділення такої норми з нижчим покаранням, ніж у ст. 121 КК України, є обґрутованим.

Ще одним способом вилучення органів або тканин є обман. У науці кримінального права обман розуміють як умисне спотворення дійсного стану речей, свідому дезінформацію контрагента, введення його в оману шляхом повідомлення або замовчування інформації щодо певних фактів, обставин, подій минулого, теперішнього або майбутнього часу з метою спонукання його за власною волею до вчинення або невчинення конкретних дій в інтересах того, хто посягає. Обман учиняється в таких формах: 1) у усній; 2) у письмовій; 3) у формі конклайдентних дій;

4) у змішаній формі, коли поєднуються дві або три попередні форми вчинення обману. Обманне діяння здійснюється завдяки активній і пасивній поведінці (дії та бездіяльності) винного. Усний обман виражається в словесному повідомленні потерпілому певної неправдивої інформації або замовчуванні та неповідомленні йому достовірної інформації. Письмовий обман – це спотворення істини в документі шляхом його фальсифікації або внесення до нього завідомо неправдивих відомостей. Пасивний обман вчиняється у таких двох видах бездіяльності: 1) завідоме замовчування винним обставин, повідомлення про які було обов'язковим; 2) свідоме використання винним чужої помилки [15, с. 365].

Випадки застосування обману під час трансплантації виявлені 2008 р. прокуратурою м. Кривий Ріг, яка порушила кримінальну справу щодо службових осіб Криворіжського відділення Дніпропетровського обласного бюро судово- медичних експертиз. Його співробітники, зловживуючи своїм службовим становищем, шляхом обману отримували в родичів (17 осіб) померлих згоду на вилучення тканин. Ця кримінальна справа передана до суду з обвинуваченням за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 143 [14, с. 209–210].

Варто зазначити, що, незважаючи на спосіб обману, який застосовувався службовими особами бюро судово- медичних експертиз, працівники прокуратури неправильно кваліфікували дії винних осіб за ч. 2 ст. 143 КК України. Потерпілим від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК України, може бути лише живий донор, оскільки лише він може дати згоду чи незгоду стати донором. Тому дії винних осіб треба кваліфікувати не за ч. 2, а за ч. 1 ст. 143 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.
3. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х.: Вища школа, 1982. 161 с.
4. Науково-практичный комментар до Кримінального кодексу України: станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С.С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.
5. Кримінальне право: Особлива частина: підручник / за ред. О.О. Дудорова, С.О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с.
6. Крылова Н.Е. Уголовная ответственность за преступления, совершаемые в сфере трансплантологии: проблемы юридической техники. Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники: материалы III Международн. науч.-практич. конф., юрид. фак-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 29–30 мая 2003 г. / под ред. В.С. Комисарова и др. М.: ЛексЭст, 2004. С. 231–243.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.
8. Ярміш Н.М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві: філософсько-правовий аналіз: автореф. дис. ... д. юрид. наук.: 12.00.08; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Х., 2003. 40 с.
9. Ярміш Н.М. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве: философско-правовой анализ. Х.: Право, 2003. 512 с.
10. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
11. Загіней З.А. Кримінально-правова герменевтика: монографія. К.: Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.
12. Мислив О.О. Проблеми кримінального захисту трансплантології. Склад злочину. Держава і право: зб. наук. пр. юрид. і політ. науки. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. Вип. 12. С. 476–479.
13. Чеботарьова Г.В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини і донорства крові: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; ІДП НАН України. К., 2003. 219 с.
14. Гринчак С.В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини: монографія. Х.: Право, 2011. 296 с.
15. Грицук В.К. Вибрані наукові праці. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 824 с.
16. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком-Інтер, 2006. 704 с.